

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04

ZESPÓŁ REALIZACJI

BADAŃ

INTERNET:

621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17

<http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24

00 - 503 W A R S Z A W A

TELEFAX 629 - 40 - 89

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/87/87/98

POLSKIE RODZINY - POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA MATERIALNEGO I ZAGROŻENIA BIEDĄ

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LIPIEC '98

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Spis treści

I.	Dochody rodzin	2
II.	Subiektywna ocena położenia materialnego rodzin	5
	1. Porównanie z sytuacją innych rodzin	5
	2. Jak rodziny wiążą koniec z końcem?	8
	3. Czy rodzinom zagraża bieda i brak bezpieczeństwa materialnego?	13
III.	Podsumowanie	16

Ocena materialnej kondycji rodzin wymaga uwzględnienia dwóch jej wymiarów. Zadeklarowane przez respondentów przeciętne miesięczne dochody na jedną osobę w rodzinie stanowią wymiar bardziej zobiektywizowany. Natomiast oceny i opinie badanych dotyczące położenia materialnego własnych rodzin są bardziej subiektywne. Kluczową rolę odgrywa wśród nich poczucie bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą, warunkuje ono bowiem opinie i oceny w innych dziedzinach życia tworząc pryzmat, przez który postrzegana jest otaczająca rzeczywistość. *Związek poczucia zagrożenia biedą z oceną przemian zachodzących w Polsce powoduje, że zjawisko to przy określonym zasięgu i napięciu emocjonalnym może wyrosnąć do roli bariery przemian systemowych w gospodarce. Bariera ta może okazać się politycznie i społecznie groźniejsza od biedy obiektywnej¹.*

Jak wskazuje macierz korelacji, między wskaźnikami oceny materialnej sytuacji rodzin respondentów zachodzą związki względnie wysokie, choć zróżnicowane. Poziom związku między zobiektywizowanymi deklaracjami o dochodach rodzin a różnymi subiektywnymi wskaźnikami ich materialnej sytuacji jest zbliżony. Natomiast wyraźnie wyróżnia się swoją siłą zależność między dwoma wskaźnikami subiektywnymi: poczuciem braku bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą, z jednej strony, a odczuwaną swobodą gospodarowania pieniędzmi - z drugiej.

Tabela 1

Miara związku [V Cramera]	(1)	(2)	(3)	(4)
Poczucie bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą (1)		0,53	0,28	0,25
Ocena sposobu gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym (2)			0,35	0,28
Ocena sytuacji finansowej rodziny na tle przeciętnej sytuacji innych rodzin (3)				0,30
Przeciętny dochód przypadający na osobę w rodzinie (4)				

¹ L. Beskid, *Oczekiwane zmiany sytuacji materialnej*, w: *Ekonomiczny wymiar życia codziennego*, pod red. L. Kolarskiej-Bobińskiej, CBOS, Warszawa 1993.

DOCHODY RODZIN

Przeciętny miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym jest podstawowym wyznacznikiem położenia materialnego rodzin. W majowym sondażu² badani zadeklarowali **dochód w wysokości średnio 480 zł na członka rodziny**³. W stosunku do maja '97, kiedy kwota ta wynosiła 420 zł, przeciętny miesięczny dochód na osobę wzrósł o 14%, a więc odpowiada to wyliczonemu za ten okres wskaźnikowi inflacji. Zdaje się to świadczyć, że **w skali całego społeczeństwa w ostatnim roku sytuacja finansowa rodzin nie uległa zmianie**⁴.

Porównanie wysokości przeciętnych dochodów *per capita* w rodzinach należących do poszczególnych grup społecznych - wyróżnionych ze względu na poziom wykształcenia, status materialny i zawodowy, charakter źródła utrzymania, stosunek do zatrudnienia, strukturę rodziny czy miejsce jej zamieszkania - wskazuje na **duże zróżnicowanie sytuacji finansowej polskich rodzin**. Należy jednak pamiętać, że przeciętny miesięczny dochód na osobę obliczony dla rodzin należących do tej czy innej grupy społecznej nie odzwierciedla różnic zachodzących w jej obrębie między rodzinami najzamożniejszymi i najbiedniejszymi.

W zdecydowanie najkorzystniejszym położeniu znajdują się rodziny osób z wyższym wykształceniem - w maju osiągnęły one przeciętny miesięczny dochód na osobę w wysokości 854 zł. Wśród rodzin osób aktywnych zawodowo najlepszą sytuację finansową mają rodziny kadry kierowniczej i inteligencji (798 zł) oraz osób pracujących na własny rachunek⁵ (776 zł). Ich przeciętne dochody są mniej więcej dwukrotnie wyższe niż w rodzinach robotników niewykwalifikowanych (345 zł), a ponad trzykrotnie wyższe niż w rodzinach rolników (247 zł).

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (96) przeprowadzono w dniach 20-28 maja '98 na 1652-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłych Polaków.

³ Ustalony przez GUS na podstawie badań budżetów domowych przeciętny miesięczny dochód za rok '97 wynosił 474 zł na osobę w gospodarstwie domowym.

⁴ Znajduje to potwierdzenie w przedstawionej dalej analizie subiektywnych wskaźników - ostatni rok przyniósł bowiem zahamowanie obserwowanego procesu poprawy oceny różnych aspektów sytuacji materialnej badanych.

⁵ Chodzi o osoby pracujące na własny rachunek poza rolnictwem. Dotychczas w badaniach CBOS kategoria ta określana była jako prywatni przedsiębiorcy.

Pamiętając o specyfice chłopskich gospodarstw domowych (w dużej mierze samowystarczalnych w zaspokajaniu potrzeb żywnościowych, a jednocześnie napotykających trudności w określaniu dochodów w skali miesięcznej) trzeba jednak zauważyć, że deklarowana sytuacja rodzin rolników należy do najgorszych pod względem finansowym i jest porównywalna z sytuacją rodzin osób bezrobotnych, które deklarują dochody w wysokości 234 zł miesięcznie na osobę. Pozostałe grupy rodzin osób biernych zawodowo osiągają dochody wyraźnie wyższe niż rodziny bezrobotnych. Stosunkowo lepiej sytuowane są rodziny emerytów, w których na osobę przypada 563 zł, a więc dwa i pół razy więcej niż w rodzinach bezrobotnych, ale także znacznie więcej niż w wielu grupach rodzin osób aktywnych zawodowo (zarówno rolników, robotników niewykwalifikowanych, jak i wykwalifikowanych oraz pracowników fizyczno-umysłowych). Należy podkreślić, że sytuacja rodzin rencistów (404 zł na osobę) jest wyraźnie gorsza niż rodzin emerytów, dlatego też w opisach statystycznych grupy te nie powinny być łączone⁶.

Ze zrozumiałych powodów, kondycję finansową rodzin niewątpliwie najsilniej różnicują wykształcenie i kwalifikacje zawodowe (im wyższy ich poziom, tym wyższy przeciętny miesięczny dochód *per capita*). W dużej mierze zależy ona jednak również od struktury rodziny⁷.

Szczególne znaczenie ma liczba osób we wspólnym gospodarstwie domowym - im liczniejsza jest rodzina, tym niższy dochód na jej członka. W zdecydowanie najlepszym położeniu znajdują się gospodarstwa jednoosobowe (724 zł)⁸, w najgorszym zaś rodziny wieloosobowe składające się z sześciu i więcej członków (282 zł). Ich przeciętny miesięczny dochód należy do najniższych, a trzeba pamiętać, że w większości są to rodziny wielodzietne.

⁶ Na przykład w statystykach GUS emerytów i rencistów łączy się w jedną grupę.

⁷ W polskim społeczeństwie struktura rodziny, a szczególnie liczba dzieci wyraźnie wiąże się z poziomem wykształcenia rodziców i ich statusem materialnym. Zob. komunikat CBOS „Rodzina w dobie przemian - postrzegane zagrożenia”, grudzień '96.

⁸ W świetle dalszych analiz okazuje się, że przedstawiciele gospodarstw jednoosobowych gorzej niż inni oceniają swój poziom życia, warunki materialne, częściej niż inni mają poczucie upośledzenia swojej pozycji finansowej. Wynika to zapewne z tego, że znaczną część z nich stanowią samotne starsze osoby.

		CBOS
Wielkość gospodarstwa domowego	Przeciętny miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym	
Jednoosobowe	724 zł	
Dwuosobowe	615 zł	
Trzyosobowe	561 zł	
Czterooosobowe	435 zł	
Pięcioosobowe	361 zł	
Sześćoosobowe i większe	282 zł	

Dla opisu położenia materialnego rodziny ważna jest nie tylko liczba jej członków, ale i pewne szczególne cechy ich życiowej sytuacji, np. czy we wspólnym gospodarstwie domowym na utrzymaniu rodziców pozostają dzieci, studenci, osoby starsze, bezrobotne lub chore. Zdecydowanie najniższy miesięczny dochód na osobę mają rodziny, w skład których wchodzi bezrobotni, poszukujący pracy (285 zł). Wyraźnym obciążeniem dla rodzin są również osoby chore, niepełnosprawne, wymagające stałej opieki - przeciętny dochód w tych rodzinach wynosi 382 zł na osobę (w rodzinach wolnych od takich problemów dochód jest wyższy przeciętnie o ponad 100 zł). Podobnie kształtuje się sytuacja rodzin, w których są renciści - osiągają one dochód 407 zł na osobę (pozostałe zaś - 513 zł). Również dochody rodzin z dziećmi na utrzymaniu (416 zł) są niższe w stosunku do pozostałych (552 zł). Ciekawe natomiast, że sytuacja rodzin, w których są studenci (468 zł), nie odbiega od przeciętnej. Być może obecnie studenci częściej wywodzą się z rodzin lepiej sytuowanych bądź też wielu z nich pracuje na własne utrzymanie. Interesujący i może niezgodny z potocznym odczuciem jest poziom deklarowanych dochodów rodzin, w których żyją emeryci. Jest on nawet nieco lepszy (506 zł na osobę) niż w przypadku pozostałej części społeczeństwa.

Sytuacja finansowa rodzin uzależniona jest również od wielkości miejscowości, w których mieszkają badani. Najwyższe przeciętne dochody *per capita* osiągają mieszkańcy wielkich aglomeracji miejskich (726 zł) i dużych miast (579 zł), najniższe zaś - rodziny wiejskie (324 zł). Wiąże się to zapewne m.in. ze znacznie lepszą sytuacją na rynku pracy

w środowiskach wielkomiejskich, a także z ich odmienną strukturą społeczną. Wraz z wielkością miejscowości rośnie bowiem odsetek osób z wyższym wykształceniem, mających wyższe kwalifikacje zawodowe, a więc i większe możliwości zarobkowe. Rodziny wiejskie, znajdujące się pod tym względem w znacznie gorszym położeniu, częściej niż miejskie są rodzinami wieloosobowymi i wielodzietnymi, co też pogarsza ich sytuację finansową.

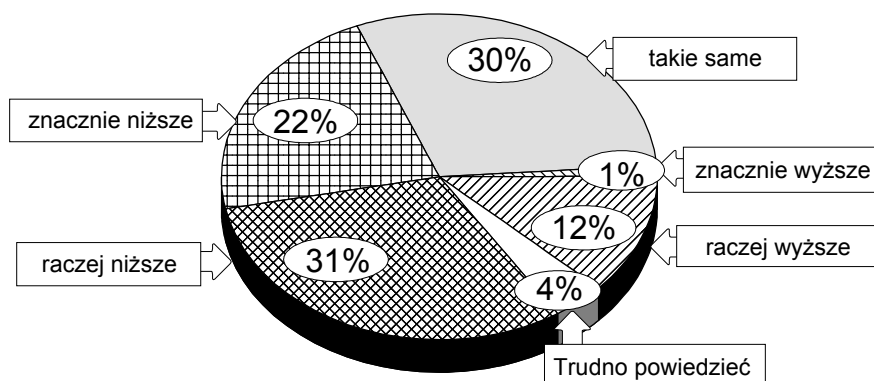
Należy jednak podkreślić i zastrzec, że analiza dochodów opiera się na deklaracjach respondentów, a tego typu informacje niekoniecznie muszą dokładnie odzwierciedlać sytuację finansową rodzin. Niektórzy respondenci mogą bowiem przejawiać tendencję do zaniżania swoich dochodów, ponieważ zawodzi ich pamięć lub też wolą przemilczeć dodatkowe źródła dochodów. Występują też trudności w określaniu miesięcznych dochodów w rodzinach pracujących na rachunek własny - zarówno w rolnictwie, jak i poza nim. Mimo takich słabości wskaźnika, poziom życia rodzin oceniany za pomocą przeciętnych dochodów na osobę w rodzinie wykazuje względnie silny związek (miara: V Cramera) z zastosowanymi tu subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej rodzin, takimi jak: porównawcza ocena sytuacji finansowej własnej rodziny w odniesieniu do przeciętnych dochodów innych rodzin ($V=0,30$), ocena sposobu gospodarowania pieniędzmi w rodzinie ($V=0,28$), poczucie bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą ($V=0,25$).

SUBIEKTYWNA OCENA POŁOŻENIA MATERIALNEGO RODZIN

Porównanie z sytuacją innych rodzin

Prosiłiśmy ankietowanych o porównanie dochodów własnej rodziny z przeciętnymi dochodami innych rodzin. Ponad połowa (53%) Polaków ma poczucie finansowego upośledzenia swoich rodzin, uznaje bowiem dochody swojej rodziny za niższe, w tym niemal jedna trzecia określa je jako „raczej niższe”, a ponad jedna piąta - jako „znacznie niższe” od przeciętnych dochodów rodzin w Polsce. Na przeciętnym poziomie sytuuje swoje rodziny prawie jedna trzecia dorosłych. Natomiast ponad jedna ósma (13%) respondentów określa pozycję swoich rodzin jako uprzywilejowaną, uważając ich dochody za wyższe od przeciętnych.

RYS. 1. CZY UWAŻA PAN(I), ŻE OBECNIE DOCHODY PANA(I) RODZINY W PORÓWNANIU Z PRZECIĘTNYMI DOCHODAMI RODZIN W POLSCE SĄ:

W ciągu ostatnich sześciu lat ocena pozycji własnej rodziny na skali zamożności stopniowo się poprawia. Od roku '95 systematycznie rośnie odsetek badanych uznających dochody swojej rodziny za wyższe od przeciętnych. Powoli maleje też grupa osób, które określają swoje dochody jako niższe w porównaniu z innymi. Ostatnio jednak ta pozytywna tendencja uległa zahamowaniu - wystąpiły pewne symptomy rozwarstwienia. W stosunku do października '97 zmniejszył się bowiem odsetek rodzin, które sytuują siebie na przeciętnym poziomie (o 7 punktów), natomiast zwiększyła się liczba rodzin zarówno określających swoją sytuację jako korzystniejszą w porównaniu z innymi, jak i gorszą (po 3 punkty).

Tabela 2

w procentach

Czy uważa Pan(i), że obecnie dochody Pana(i) rodziny w porównaniu z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce są:	Wskazania respondentów według terminów badań					
	IV '92	IV '94	IV '95	IV '96	X '97	V '98
- wyższe	5	5	7	9	10	13
- takie same	33	35	36	34	37	30
- niższe	61	60	56	53	50	53

W tabeli połączono skrajne kategorie odpowiedzi oraz pominięto "trudno powiedzieć".

Postrzeganie pozycji własnej rodziny na skali zamożności wiąże się z cechami społecznego i materialnego położenia badanych. Zrozumiałe, że poczucie względnego upośledzenia najbardziej rozpowszechnione jest w grupie osób najuboższych - osiągających

najniższe dochody *per capita* (84%) i źle oceniających warunki materialne swoich rodzin (85%). Wśród grup aktywnych zawodowo wyróżniają się rolnicy (75%) oraz robotnicy niewykwalifikowani (63%), a wśród biernych zawodowo - bezrobotni (76%) i renciści (67%). Poczucie upośledzenia deklaruje jednak także ponad połowa emerytów - w rzeczywistości osiągających dochody na osobę wyższe od przeciętnych⁹. Poczucie takie cechuje przede wszystkim osoby z wykształceniem podstawowym (68%), zamieszkałe na wsi (62%) oraz żyjące w rodzinach wieloosobowych (a więc i wielodzietnych), liczących sześć i więcej osób (67%).

Wraz z wyższym poziomem wykształcenia, wyższą pozycją zawodową i materialną maleje odsetek osób określających swoją sytuację jako gorszą, rośnie zaś liczba tych, które uważają ją za korzystniejszą od przeciętnej. Poczucie uprzywilejowania sytuacji finansowej własnej rodziny stosunkowo częstsze jest wśród osób z wyższym wykształceniem (45%), pracujących na własny rachunek (47%) oraz kadry kierowniczej i inteligencji (44%), a także - choć w mniejszym stopniu - wśród osób najlepiej sytuowanych (32%).

W stosunku do października '97 istotnie zmieniła się samoocena pozycji finansowej niektórych grup społecznych. Wyraźnie poprawiła się ona wśród osób pracujących na własny rachunek (w tej grupie odsetek uważających poziom dochodów swoich rodzin za wyższy od przeciętnego wzrósł o 19 punktów). Wzrost poczucia uprzywilejowania odnotowaliśmy również wśród mieszkańców małych miast. Natomiast w wielkich aglomeracjach miejskich, wśród pracowników umysłowych niższego szczebla i robotników wykwalifikowanych wystąpiły wyraźne symptomy rozwarstwienia - wzrosły odsetki zarówno odczuwających upośledzenie (o ok. 10 punktów), jak i uprzywilejowanie (o ok. 7 punktów).

Ocena pozycji rodziny na skali zamożności wyraźnie i regularnie wiąże się z wysokością dochodów na osobę w rodzinie.

⁹ Prawdopodobnie wynika to z faktu, że emeryci częściej niż inni samotnie ponoszą ciężar utrzymania całego gospodarstwa domowego. Wpływ może też mieć często niekorzystna proporcja dotychczasowych dochodów z pracy do uzyskanej emerytury.

		CBOS
Czy uważa Pan(i), że obecnie dochody Pana(i) rodziny w porównaniu z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce są:	Przeciętny miesięczny dochód na osobę w rodzinie	
- wyższe (znacznie i raczej)	841 zł	
- takie same	534 zł	
- raczej niższe	393 zł	
- znacznie niższe	309 zł	
Współczynnik V Cramera mierzący siłę związku między obiema ocenami = 0,30		

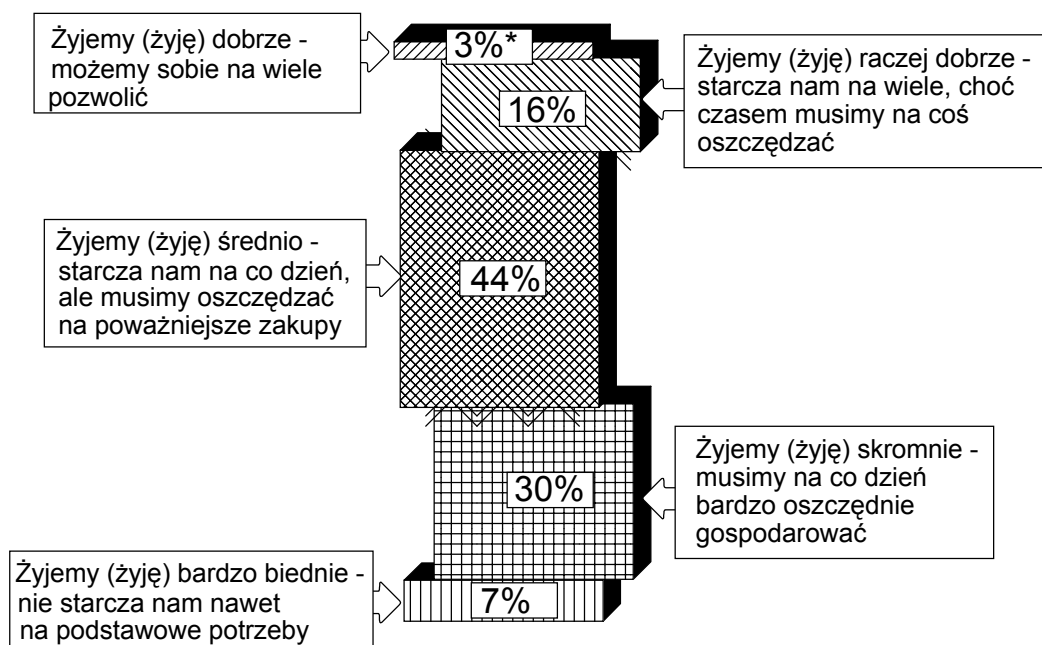
Jak rodziny wiążą koniec z końcem?

Źródłem informacji jest odpowiedź na pytanie, jak respondenci określają sposób gospodarowania pieniędzmi w swoich gospodarstwach domowych. Obecnie 7% Polaków uznaje, że ich rodziny żyją bardzo biednie, a dochód nie starcza „nawet na podstawowe potrzeby”¹⁰. Niemal jedna trzecia zaś uważa, że ich gospodarstwa domowe zmuszone są żyć nader skromnie i oszczędnie („musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować”). Największa grupa (44%) określa poziom swojego życia jako średni. Natomiast prawie jedna piąta respondentów ocenia, że sytuacja ich rodzin jest raczej dobra (16%) lub dobra (3%). Jedynie pojedyncze osoby (0,2%) określają poziom życia swoich rodzin jako dostatni („w zasadzie możemy sobie pozwolić na wszystko”).

Tak więc w polskim społeczeństwie oceny poziomu życia poniżej średniej są dwukrotnie częstsze niż oceny powyżej średniej (odpowiednio 37% i 19%), podobnie - dwukrotnie więcej osób deklaruje, że żyje bardzo biednie niż dobrze lub dostatnio (odpowiednio 7% i 3%).

¹⁰ Z badań CBOS wynika, że w świadomości społeczeństwa polskiego biedny człowiek to taki, który nie ma pieniędzy na zaspokojenie zupełnie podstawowych potrzeb, przede wszystkim na żywność, chleb (90%), a także na opłaty za czynsz, opał, gaz, elektryczność (53%) oraz na odzież chroniącą przed zimą, buty, środki czystości (38%), w mniejszym stopniu - na ochronę zdrowia, leczenie (12%) i zupełnie sporadycznie (2%) - na godne warunki życia (kształcenie, wyposażenie domu, wypoczynek). Por. komunikat CBOS „Społeczna definicja biedy, jej zasięg i przyczyny”, marzec '97.

RYS. 2. KTÓRE Z WYMIENIONYCH OKREŚLEŃ NAJLEPIEJ CHARAKTERYZUJE OBECNY SPOSÓB GOSPODAROWANIA PIENIĘDZMI W PANA(I) GOSPODARSTWIE DOMOWYM?

* W tym 0,2% „Żyjemy (żyję) dostatnio - w zasadzie możemy sobie pozwolić na wszystko”.

W stosunku do lutego '97 nie zmieniły się w skali ogólnospołecznej oceny sposobu gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwach domowych. Może to świadczyć o pewnym zahamowaniu procesu poprawy w tej dziedzinie. Przypomnijmy bowiem, że w okresie od listopada '95 do października '97 obserwowaliśmy powolny wzrost poziomu życia rodzin, mierzonego za pomocą tego wskaźnika. Systematycznie malała liczba osób, które uważały, że żyją skromnie i muszą na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować, jednocześnie powoli rosła grupa żyjących średnio, którym wprawdzie starcza na codzienne życie, ale muszą oszczędzać na poważniejsze zakupy¹¹.

¹¹ Zob. komunikat CBOS „Aspiracje materialne polskich rodzin”, styczeń '98 - analizowano tam nieco inną, aniżeli w lutym '97 i maju '98, kafeterię opisującą sposób gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym.

Tabela 3

w procentach

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje obecny sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	II '97	V '98
Żyjemy (żyję) bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby	6	7
Żyjemy (żyję) skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	31	30
Żyjemy (żyję) średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	46	44
Żyjemy (żyję) raczej dobrze - starcza nam na wiele, choć czasem musimy na coś oszczędzać	14	16
Żyjemy (żyję) dobrze - możemy sobie na wiele pozwolić	3*	3**
* W tym 0,1% „Żyjemy (żyję) dostatnio - w zasadzie możemy sobie pozwolić na wszystko”.		
** W tym 0,2% „Żyjemy (żyję) dostatnio - w zasadzie możemy sobie pozwolić na wszystko”.		

W niektórych grupach społecznych odnotowaliśmy jednak zmianę w zakresie samooceny poziomu życia. Stosunkowo niewielkie pogorszenie nastąpiło wśród kadry kierowniczej i inteligencji (spadek odsetka deklarujących „raczej dobrze” i wzrost liczby oceniających „średnio” - po 11 punktów). Znacznie obniżył się natomiast poziom życia w grupie robotników niewykwalifikowanych (wzrost o 10 punktów odsetka żyjących „bardzo biednie” oraz spadek liczby osób deklarujących - „dobrze”, a także „średnio”). Wśród bezrobotnych pojawiły się natomiast wyraźne symptomy rozwarstwienia: zmalała liczba osób oceniających, że żyją „średnio” (o 13 punktów) i „skromnie” (o 7 punktów), wzrosła zaś - określających, że „bardzo biednie” (o 11 punktów) i „raczej dobrze” (o 7 punktów).

Ze względu na wagę problemu skoncentrujemy się przede wszystkim na opisie tych grup, które są obecnie najbardziej narażone na biedę. Jeżeli do 7% rodzin, którym nie starcza nawet na podstawowe potrzeby, dodamy te, które muszą na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować (30%), to okazuje się, że prawie dwie piąte polskich rodzin żyje nader skromnie - jest co najmniej poważnie zagrożone ubóstwem. Odsetek rodzin znajdujących się w tak trudnym położeniu jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od statusu materialnego, kwalifikacji zawodowych i wykształcenia, a także od wieku oraz - w mniejszym stopniu - miejsca zamieszkania.

Zrozumiałe, że ubóstwo jest najczęściej udziałem rodzin, które źle oceniają swoje warunki życia (78%) i osiągają najniższe dochody *per capita* (66%). Bardziej niż inne zagrożone są też nim rodziny bezrobotnych (60%), spośród których aż jedna piąta deklaruje bardzo biedne życie, a także rodziny osób najniżej wykształconych (56%). Spośród rodzin osób aktywnych zawodowo ubóstwo grozi przede wszystkim rodzinom rolników (51%) oraz robotników niewykwalifikowanych (47%). W podobnej sytuacji znajdują się rodziny rencistów (50%) oraz emerytów (49%), mimo że ci ostatni mają stosunkowo wysokie przeciętne miesięczne dochody i można byłoby się spodziewać, że zadeklarują wyższą ocenę swojego poziomu życia.

W zdecydowanie najlepszej sytuacji znajdują się obecnie rodziny pracujących na własny rachunek, spośród których tylko 7% przyznaje się do trudnego położenia, a ponad połowa (55%) deklaruje życie na poziomie powyżej średniego, w tym 12% twierdzi, że żyje dobrze lub dostatnio. Niżej oceniają swój poziom życia rodziny kadry kierowniczej i inteligencji, osób legitymujących się wyższym wykształceniem (11-13% żyje co najwyżej skromnie, 40% - powyżej średniego poziomu), mimo że ich przeciętne miesięczne dochody są wyższe lub zbliżone do dochodów osób pracujących na własny rachunek. Może to świadczyć o szczególnie wysokich aspiracjach kadry kierowniczej i inteligencji, a w związku z tym o mniejszym zadowoleniu z osiągniętego poziomu życia, ale także nasuwa przypuszczenie, że osoby pracujące na własny rachunek podają w badaniu zaniżone dochody.

Do grupy rodzin określających swoją sytuację jako względnie dobrą należą również uczniowie i studenci, wśród których - jak wynika z deklaracji - w ogóle nie ma bardzo biednych, jedna czwarta (26%) żyje skromnie, a powyżej poziomu średniego sytuuje siebie ponad dwie piąte rodzin, w tym 12% żyje dobrze i może sobie na wiele pozwolić.

Poziom życia analizowany przez pryzmat gospodarowania pieniędzmi ujawnia wyjątkowo duże zróżnicowanie sytuacji rodzin. Wśród rolników i robotników niewykwalifikowanych, a także rencistów i emerytów odsetek rodzin zagrożonych ubóstwem jest siedmiokrotnie wyższy niż wśród osób pracujących na własny rachunek, a w środowisku bezrobotnych - aż dziewięciokrotnie. Ogólnie rzecz biorąc, ocena sposobu gospodarowania pieniędzmi w rodzinie wyraźnie i regularnie wiąże się z poziomem jej dochodów.

		CBOS
Które z wymienionych określić najlepiej charakteryzuje obecny sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Przeciętny miesięczny dochód na osobę w rodzinie	
Żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby	298 zł	
Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	340 zł	
Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	494 zł	
Żyjemy raczej dobrze - starcza nam na wiele, choć czasem musimy na coś oszczędzać	729 zł	
Żyjemy dobrze lub dostatnio	983 zł	
Współczynnik V Cramera mierzący siłę związku między obiema ocenami = 0,28		

Zdecydowanie najsilniej jednak sposób gospodarowania pieniędzmi wiąże się z poczuciem bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą. Deklaracje dobrego lub dostatniego życia wiążą się ze spokojem o bezpieczeństwo materialne, deklaracje życia na poziomie średnim - z niepewnością o trwałość tej sytuacji, deklaracje skromnego poziomu życia - z zagrożeniem, a deklaracje doświadczanej biedy z zupełną bezradnością w tym zakresie.

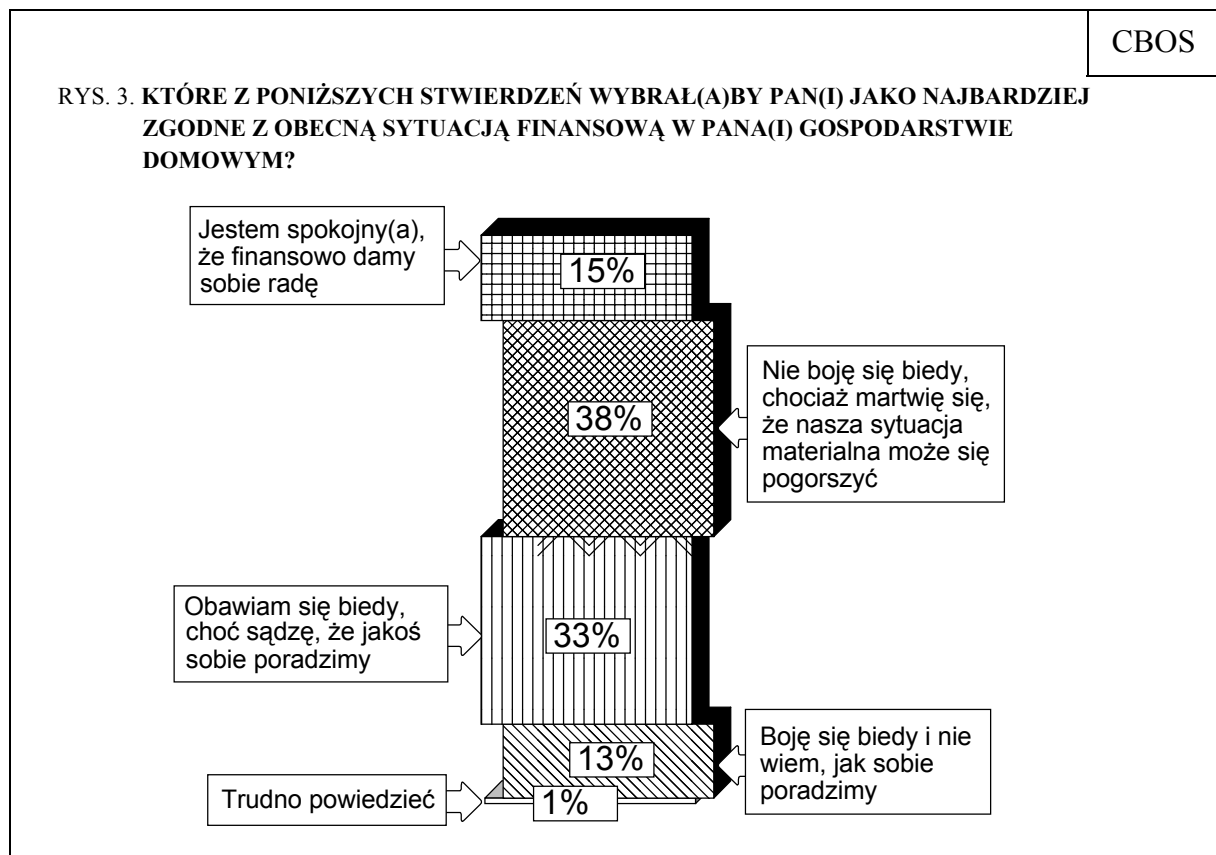
Tabela 4

w procentach

Deklarowany poziom życia	Deklarowane poczucie bezpieczeństwa materialnego			
	Jestem spokojny(a), że finansowo damy sobie radę	Nie boję się biedy, choć martwię się, że nasza sytuacja może się pogorszyć	Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy	Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy
Bardzo biedny	3	8	32	56
Skromny	3	26	50	20
Średni	12	49	32	6
Raczej dobry	43	45	10	1
Dobry lub dostatni	58	33	8	1
Współczynnik V Cramera mierzący siłę związku między obiema ocenami = 0,53				

Czy rodzinom zagraża bieda i brak bezpieczeństwa materialnego?

Mniej więcej tyle samo polskich rodzin obawia się biedy i deklaruje bezradność w tym względzie (13%), co ma poczucie bezpieczeństwa materialnego (15%). Pozostałe dzielą się na dwie zbliżone liczebnie grupy: rodziny, które wprawdzie nie boją się biedy, ale obawiają się pogorszenia swojej sytuacji materialnej (38%), oraz rodziny, które lękają się biedy, ale sądzą, że jakoś sobie poradzą (33%).

W ciągu ostatnich szesnastu miesięcy niewiele poprawiła się sytuacja psychospołeczna Polaków. W porównaniu ze styczniem '97 wzrósł odsetek osób, które są spokojne, że dadzą sobie radę, jednocześnie zmalała liczba badanych, którzy wprawdzie boją się biedy, ale sądzą, że jakoś sobie poradzą (w obu przypadkach po 4 punkty). Zmiany te bardziej ujawniają się w niektórych grupach społecznych. Wyraźnie wzrosło poczucie bezpieczeństwa wśród osób pracujących na własny rachunek oraz w środowiskach małomiasteczkowych, w nieco

mniejszym stopniu - wśród uczniów i studentów oraz pracowników umysłowych niższego szczebla, a także rencistów. Spadek poczucia bezpieczeństwa odnotowujemy natomiast w grupie robotników niewykwalifikowanych. Symptomy rozwarstwienia (wzrost zarówno odsetka zagrożonych biedą, jak i spokojnych o byt) wystąpiły natomiast wśród rolników i bezrobotnych.

Tabela 5 w procentach

Które z poniższych stwierdzeń wybrał(a)by Pan(i) jako najbardziej zgodne z obecną sytuacją finansową w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	I '97	V '98
Jestem spokojny(a), że finansowo damy sobie radę	11	15
Nie boję się biedy, chociaż martwię się, że nasza sytuacja materialna może się pogorszyć	39	38
Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy	37	33
Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy	12	13
W tabeli pominięto "trudno powiedzieć".		

Ogólnie rzecz biorąc, zdecydowana większość (84%) polskich rodzin odczuwa w jakimś stopniu niepewność materialnego bytu - obawia się pogorszenia swojej sytuacji materialnej (38%) lub wręcz lęka się biedy (46%). W tej ostatniej grupie większy odsetek wyraża optymizm co do „przetrwania biedy” (33%) niż ma poczucie zupełnej bezradności wobec zagrożenia (13%).

Bezradność wobec zagrożenia biedą zdecydowanie najczęściej (56%) ujawniają osoby, o których można powiedzieć, że realnie doświadczają biedy (deklarują, że żyją bardzo biednie), jak również te, które osiągają najniższe dochody *per capita* w rodzinie. Postawa taka wyraźnie wiąże się ze statusem materialnym i społecznym badanych - im niższe dochody, wykształcenie i status zawodowy, tym większy odsetek osób bezradnych wobec zagrożenia biedą. Stosunkowo najwięcej jest ich wśród badanych najgorzej sytuowanych (23%), z wykształceniem podstawowym (24%), osób starszych. Bezradni są zarówno wśród osób biernych zawodowo - bezrobotnych (23%), rencistów (21%), emerytów (19%), jak i wśród pracujących - głównie rolników (22%), mieszkańców wsi (17%) oraz robotników niewykwalifikowanych (16%).

We wszystkich wymienionych wyżej środowiskach odnotowujemy jednak wyraźną przewagę osób, które wprawdzie obawiają się biedy, jednak sądzą, że jakoś dadzą sobie radę. Taka **postawa „na przetrwanie biedy”** cechuje ponad połowę osób najgorzej sytuowanych, robotników niewykwalifikowanych, a także niemal dwie piąte bezrobotnych, badanych z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym oraz mieszkańców wsi. Jest ona typowa dla ludzi, którzy deklarują, że żyją skromnie, a dochody rodzin określają jako niższe od przeciętnych.

Obawa o pogorszenie sytuacji materialnej swojej rodziny. Liczba osób obawiających się pogorszenia swojego poziomu życia wzrasta wraz z poziomem wykształcenia, dochodów i warunków życiowych. Tego rodzaju lęk jest - w świetle wyników sondażu przeprowadzonego w lutym br. - jedną z najbardziej rozpowszechnionych obaw Polaków (zajmuje drugie miejsce po lęku przed chorobą w rodzinie)¹². Cechuje on przede wszystkim osoby z wyższym i średnim wykształceniem (odpowiednio 54% i 47%), najlepiej sytuowane (47%), pracowników umysłowych niższego szczebla (55%) oraz przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji (47%). Postawa taka jest typowa dla tych respondentów, którzy poziom swojego życia i warunki materialne rodziny określają jako średnie lub raczej dobre, a dochody swoich rodzin - jako przeciętne lub powyżej tego poziomu.

Poczucie bezpieczeństwa materialnego rodziny cechuje dwie piąte (39%) rodzin osób pracujących na własny rachunek (niemal tyle samo z tej grupy obawia się jednak pogorszenia sytuacji materialnej) oraz jedną trzecią kadry kierowniczej i inteligencji (33%), badanych z wyższym wykształceniem (31%), najlepiej sytuowanych (32%). Jest ono również udziałem ponad jednej czwartej uczniów i studentów (28%). Odsetek osób spokojnych o byt swojej rodziny wyraźnie maleje wraz z obniżaniem się poziomu wykształcenia i dochodów, a także wraz z wiekiem badanych (z wyjątkiem osób najstarszych). Postawa taka jest typowa dla osób, które najwyżej oceniają poziom życia swoich rodzin i ich warunki materialne.

¹² Zob. komunikat CBOS „Obawy i niepokoje Polaków”, marzec ‘98.

Na zakończenie trzeba zaznaczyć, że poczucie bezpieczeństwa materialnego i zagrożenia biedą regularnie wiąże się z deklarowanym poziomem dochodów w rodzinie ($VC=0,25$). Związek ten jest jednak znacznie słabszy niż z oceną sposobu gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym ($VC=0,53$).

	CBOS
Które z poniższych stwierdzeń wybrał(a)by Pan(i) jako najbardziej zgodne z obecną sytuacją finansową w Pan(i) gospodarstwie domowym?	Przeciętny miesięczny dochód na osobę w rodzinie
Jestem spokojny(a), że finansowo damy sobie radę	774 zł
Nie boję się biedy, chociaż martwię się, że nasza sytuacja materialna może się pogorszyć	526 zł
Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy	370 zł
Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy	310 zł
Współczynnik V Cramera mierzący siłę związku między obiema ocenami = 0,25	

PODSUMOWANIE

1. Należy podkreślić znaczne zróżnicowanie deklarowanego poziomu dochodów polskich rodzin - na ogół odzwierciedlające oczekiwane zależności związane z poziomem wykształcenia, pozycją społeczną i zawodową badanych, a także z miejscem ich zamieszkania, liczbą osób w rodzinie (w tym osób niepracujących lub wymagających opieki). Przeciętny, ogólny poziom tych dochodów wynosi ok. 480 zł na osobę w rodzinie (co jest niemal zgodne z szacunkami GUS za ubiegły rok). W porównaniu z rokiem '97 wzrósł on nieznacznie, zaledwie niwelując poziom inflacji. Zdecydowanie najniższe dochody deklarują respondenci z rodzin rolników oraz robotników, a także osoby bezrobotne i mieszkańcy wsi. Wysokie dochody osiągają osoby z wykształceniem wyższym, pracujące na własny rachunek, przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, a także mieszkańcy miast największych i dużych.

2. Deklarowane dochody rodzin dość konsekwentnie i z podobną siłą wiążą się z subiektywnymi wskaźnikami materialnej sytuacji rodzin. Zrozumiałe, że wyższe dochody częściej związane są z poczuciem uprzywilejowanej sytuacji finansowej (lepszej w porównaniu z sytuacją innych rodzin), mniejszymi ograniczeniami w swobodnym gospodarowaniu pieniędzmi i mniejszym lękiem przed zagrożeniem materialnego bezpieczeństwa, biedą. I odwrotnie - niższe dochody częściej wiążą się z poczuciem upośledzenia własnej sytuacji finansowej (gorsza niż u innych), większymi ograniczeniami w wydatkach i większym lękiem przed utratą materialnego bezpieczeństwa i biedą. Wyjątek stanowi jedynie grupa emerytów, którzy - mimo względnie wysokich dochodów - często skarżą się na upośledzenie finansowej sytuacji swoich rodzin, podkreślają ograniczenia i ujawniają obawy.

3. Subiektywne odczucie upośledzenia finansowego własnej rodziny jest udziałem ponad połowy Polaków, przy czym jego granicą jest przeciętny dochód miesięczny poniżej 400 zł na osobę. I odwrotnie - poczucie pewnego uprzywilejowania sytuacji swoich rodzin ma mniej więcej co ósmy Polak, osiągający dochód przekraczający 800 zł. Obserwowane w ostatnich latach tendencje wskazują na stopniową poprawę tych odczuć, choć w porównaniu z rokiem '97 zwiększyły się odsetki zarówno osób odczuwających uprzywilejowanie, jak i upośledzenie, kosztem liczby określających swoją sytuację jako przeciętną.

4. Analiza sposobu gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym wskazuje, że prawie dwie piąte Polaków odczuwa w tym zakresie wyraźne ograniczenia, jest zmuszonych żyć nader skromnie lub biednie (dochód miesięczny nieco przekracza 300 zł na osobę). W stosunku do roku '97 w pewnym stopniu zahamowana została tendencja do systematycznego zmniejszania się tego rodzaju ograniczeń, choć zmiana taka w niejednakowym stopniu dotyka różne grupy społeczne.

5. Poziom zagrożenia utratą bezpieczeństwa materialnego i biedą pozwala wyodrębnić dwie względnie małe (13% i 15%) grupy skrajne, cechujące się albo zupełną bezradnością wobec dość realnego zagrożenia biedą (dochody nie przekraczające 300 zł na osobę), albo całkowitym spokojem o swoje bezpieczeństwo (dochody przeciętne sięgające 800 zł na osobę). Pozostali mniej więcej w równym stopniu (po ok. jednej trzeciej badanych) obawiają się pogorszenia swojej niełej sytuacji (dochody ok. 500 zł na osobę), co deklarują, że wprawdzie obawiają się biedy, ale mają nadzieję, że sobie poradzą (przeciętny dochód ok. 400 zł na osobę). Obserwowane tendencje rozwojowe dokumentują w tym względzie raczej niewielkie zmiany, lecz o korzystnym ukierunkowaniu (więcej spokoju, mniej postaw „na przetrwanie”).

Opracowała
Bogna WCIÓRKA

PODZIAŁ NA REGIONY W BADANIACH CBOS

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. pilskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. włocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. bielsko-podlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Deklarowany przeciętny miesięczny dochód na jedną osobę w gospodarstwie domowym

	Średnia	Odchylenie standardowe	Liczba osób
Ogółem	480.46	352.36	1394
Płeć			
Mężczyźni	498.61	373.77	655
Kobiety	464.35	331.63	738
Wiek			
18-24 lat	418.56	227.58	163
25-34	471.00	392.20	242
35-44	449.21	339.39	299
45-54	490.80	393.08	285
55-64	513.91	346.10	165
65 lat i więcej	535.89	340.70	239
Miejsce zamieszkania			
Wieś	324.42	211.67	496
Miasto do 20 tys.	519.14	373.13	183
od 21 do 100 tys.	496.80	287.12	288
101-500 tys.	579.41	412.90	267
501 tys.i więcej mieszk.	725.55	447.15	160
Region			
Północny	505.15	367.21	160
Zachodni	511.78	278.66	164
Środkowozachodni	506.15	470.20	211
Środkowy	552.34	392.28	226
Wschodni	366.96	239.16	174
Południowo-wschodni	410.81	355.76	212
Południowo-zachodni	495.54	257.17	246
Wykształcenie			
Podstawowe	377.13	284.64	432
Zasadnicze zawodowe	397.87	259.51	385
Średnie	549.58	346.85	457
Wyższe	854.36	511.50	120
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	798.14	458.32	98
Prac.umysł.niż.szczebla	590.30	341.10	143
Pracownicy fiz.- umysł.	479.37	296.61	104
Robotnicy wykwalifikowani	415.70	238.43	154
Robotnicy niewykwalifik.	345.36	213.42	80
Rolnicy	247.23	194.26	52
Pracujący na rach. własny	776.11	579.07	67
Bierni zawodowo			
Renciści	403.93	254.27	194
Emeryci	562.73	342.09	248
Uczniowie i studenci	412.48	205.71	65
Bezrobotni	234.40	169.85	100
Gospodynie domowe i inni	369.03	353.62	90
Pracuje w:			
sferze budżetowej	525.79	357.42	175
sekt. państw., publicznym	479.38	298.10	162
sp. właśc. pryw. i państwa	560.76	307.46	102
sekt. pryw. poza rolnict.	619.63	470.21	251
prywatnym gosp. rolnym	270.26	200.46	55
Ocena własnych war. mater.			
Złe	295.97	168.92	390
Średnie	455.15	294.51	613
Dobre	704.11	440.13	391
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	494.16	455.85	109
Raz w tygodniu	446.31	302.94	690
Kilka razy w miesiącu	439.40	289.41	185
Kilka razy w roku	519.87	371.43	279
W ogóle nie uczestniczy	628.36	477.70	128
Poglądy polityczne			
Lewica	530.35	406.84	302
Centrum	466.62	332.83	402
Prawica	542.76	385.09	399
Trudno powiedzieć	361.24	214.88	286

Tabela 2. Czy uważa Pan(i), że obecnie dochody Pana(i) rodziny w porównaniu z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce są:

	(%)				
	wyższe	takie same	niższe	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	13	30	53	4	1651
Płeć					
Mężczyźni	16	29	52	3	781
Kobiety	11	31	54	4	870
Wiek					
18-24 lat	9	40	46	6	230
25-34	19	34	45	2	293
35-44	16	28	53	2	343
45-54	15	25	58	3	317
55-64	9	30	61	0	192
65 lat i więcej	8	28	57	7	275
Miejsce zamieszkania					
Wieś	6	29	62	3	604
Miasto do 20 tys.	17	33	46	4	220
od 21 do 100 tys.	14	26	56	4	320
101-500 tys.	16	35	47	2	310
501 tys.i więcej mieszk.	25	29	42	5	198
Region					
Północny	16	28	55	2	176
Zachodni	18	28	52	2	197
Środkowozachodni	11	33	54	2	252
Środkowy	17	28	50	5	296
Wschodni	7	26	64	5	192
Południowo-wschodni	11	28	59	2	249
Południowo-zachodni	14	37	44	5	289
Wykształcenie					
Podstawowe	5	23	68	4	504
Zasadnicze zawodowe	10	30	57	3	459
Średnie	16	36	45	3	559
Wyższe	45	36	16	3	129
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	44	35	18	3	104
Prac.umysł.niż.szczębla	21	37	39	4	164
Pracownicy fiz.- umysł.	8	34	49	9	131
Robotnicy wykwalifikowani	9	33	58	1	170
Robotnicy niewykwalifik.	3	30	63	3	92
Rolnicy	10	14	75	2	78
Pracujący na rach. własny	47	33	18	2	89
Bierni zawodowo					
Renciści	3	27	67	3	214
Emeryci	8	29	59	4	283
Uczniowie i studenci	17	40	41	2	88
Bezrobotni	6	18	76	0	124
Gospodynie domowe i inni	9	32	54	4	114
Pracuje w:					
sferze budżetowej	18	34	46	2	188
sekt. państw./publicznym	15	29	52	4	185
sp. własc. pryw. i państwa	16	40	41	3	114
sekt. pryw. poza rolnict.	26	33	37	4	311
prywatnym gosp. rolnym	12	18	68	1	85
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 200 zł	2	14	84	0	279
201 - 325	4	27	67	2	218
326 - 449	8	34	56	3	270
450 - 599	14	34	49	4	241
Powyżej 599 zł	32	39	26	3	385
Ocena własnych war. mater.					
Złe	2	11	85	1	447
Średnie	7	33	55	5	730
Dobre	33	44	19	3	474
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	12	29	55	5	130
Raz w tygodniu	11	33	54	3	805
Kilka razy w miesiącu	10	30	55	5	221
Kilka razy w roku	18	27	51	4	337
W ogóle nie uczestniczy	21	26	51	2	153
Poglądy polityczne					
Lewica	17	27	54	3	336
Centrum	13	30	55	3	472
Prawica	16	38	44	3	472
Trudno powiedzieć	7	24	62	6	364

Tabela 3. Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje obecny sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym? 1 - Żyjemy (żyję) bardzo biednie - nie starcza nam (mi) nawet na podstawowe potrzeby; 2 - Żyjemy (żyję) skromnie - musimy (muszę) na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować; 3 - Żyjemy (żyję) średnio - starcza nam (mi) na co dzień, ale musimy (muszę) oszczędzać na poważniejsze zakupy; 4 - Żyjemy (żyję) raczej dobrze - starcza nam (mi) na wiele, choć czasem musimy (muszę) na coś oszczędzać; 5 - Żyjemy (żyję) dobrze - możemy (mogę) sobie na wiele pozwolić; 6 - Żyjemy (żyję) dostatnio - w zasadzie możemy (mogę) sobie pozwolić na wszystko (%)

	1	2	3	4	5	6	Liczba osób
Ogółem	7	30	44	16	3	0	1650
Płeć							
Mężczyźni	7	30	42	18	3	0	780
Kobiety	7	31	45	14	3	0	870
Wiek							
18-24 lat	3	23	39	29	6	0	228
25-34	4	21	48	23	4	1	293
35-44	7	26	49	15	4	0	344
45-54	6	35	41	14	2	0	317
55-64	11	38	43	8	0	0	192
65 lat i więcej	9	41	39	7	3	0	275
Miejsce zamieszkania							
Wieś	8	35	47	9	2	0	604
Miasto do 20 tys.	9	24	37	24	5	1	218
od 21 do 100 tys.	6	33	42	15	4	0	320
101-500 tys.	6	27	44	19	4	0	310
501 tys. i więcej mieszk.	5	23	42	26	2	0	198
Region							
Północny	9	29	42	15	3	0	176
Zachodni	8	30	39	19	4	0	197
Środkowozachodni	6	32	46	15	2	0	252
Środkowy	7	27	43	19	4	1	296
Wschodni	12	33	41	13	1	0	192
Południowo-wschodni	3	39	46	10	2	0	247
Południowo-zachodni	5	25	46	19	4	0	290
Wykształcenie							
Podstawowe	14	42	35	8	2	0	503
Zasadnicze zawodowe	6	32	47	14	4	0	459
Średnie	3	24	47	21	5	0	559
Wyższe	1	10	49	34	5	1	129
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	2	11	46	36	5	0	104
Prac. umysł. niż. szczebla	2	19	53	23	3	0	164
Pracownicy fiz. - umysł.	2	23	58	17	0	0	131
Robotnicy wykwalifikowani	2	34	49	12	3	0	170
Robotnicy niewykwalifik.	15	32	50	4	0	0	92
Rolnicy	7	44	36	11	2	0	78
Pracujący na rach. własny	4	3	37	43	10	2	89
Bierni zawodowo							
Renciści	9	41	46	3	1	0	212
Emeryci	10	39	39	9	3	0	283
Uczniowie i studenci	0	26	31	31	12	0	88
Bezrobotni	20	40	25	14	0	0	124
Gospodynie domowe i inni	7	32	45	13	3	0	114
Pracuje w:							
sferze budżetowej	4	25	51	19	1	0	188
sekt. państw. publicznym	5	28	55	12	1	0	185
sp. własc. pryw. i państwa	3	22	51	20	4	0	114
sekt. pryw. poza rolnict.	3	17	45	28	6	1	311
prywatnym gosp. rolnym	8	45	33	12	2	0	85
Dochody na jedną osobę							
Poniżej 200 zł	13	53	30	4	0	0	279
201 - 325	9	42	40	8	1	0	218
326 - 449	7	37	47	8	1	0	270
450 - 599	7	24	51	18	3	0	241
Powyżej 599 zł	1	12	49	31	7	1	385
Ocena własnych war. mater.							
Złe	21	57	20	2	0	0	448
Średnie	3	29	61	6	0	0	728
Dobre	0	7	39	44	9	1	474
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	10	38	41	10	1	0	130
Raz w tygodniu	5	31	44	16	3	0	804
Kilka razy w miesiącu	9	29	48	14	1	0	221
Kilka razy w roku	6	28	44	17	4	0	337
W ogóle nie uczestniczy	14	26	37	18	5	1	153
Poglądy polityczne							
Lewica	8	28	44	15	4	0	336
Centrum	6	30	49	12	2	0	472
Prawica	4	27	42	23	4	0	472
Trudno powiedzieć	11	37	39	11	2	0	362

Tabela 4. Które z poniższych stwierdzeń wybrał(a)by Pan(i) jako najbardziej zgodne z obecną sytuacją finansową w Pana(i) gospodarstwie domowym? 1 - Jestem spokojny(a), że finansowo dam (damy) sobie radę; 2 - Nie boję się biedy, chociaż martwię się, że moja (nasza) sytuacja materialna może się pogorszyć; 3 - Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzę (poradzimy); 4 - Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzę (poradzimy)

(%)

	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	15	38	33	13	1	1651
Płeć						
Mężczyźni	19	37	31	12	2	782
Kobiety	11	39	35	13	1	869
Wiek						
18-24 lat	23	34	34	4	5	230
25-34	17	44	31	6	1	293
35-44	16	38	33	10	1	344
45-54	10	40	37	13	0	316
55-64	8	37	31	22	2	192
65 lat i więcej	14	31	34	19	1	275
Miejsce zamieszkania						
Wieś	10	29	42	17	1	604
Miasto do 20 tys.	23	42	24	10	1	220
od 21 do 100 tys.	15	41	31	11	1	320
101-500 tys.	14	45	29	9	2	310
501 tys. i więcej mieszk.	20	43	26	8	2	197
Region						
Północny	22	34	27	16	1	176
Zachodni	21	39	32	8	0	196
Środkowo-zachodni	13	36	40	10	1	252
Środkowy	18	35	30	14	3	296
Wschodni	12	32	39	18	0	192
Południowo-wschodni	8	39	37	15	2	249
Południowo-zachodni	12	47	29	9	2	290
Wykształcenie						
Podstawowe	8	27	40	24	1	504
Zasadnicze zawodowe	12	34	40	12	1	459
Średnie	19	47	27	5	2	558
Wyższe	31	54	11	3	0	129
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	33	47	17	1	1	104
Prac. umysł. niż. szczebla	15	55	24	3	3	163
Pracownicy fiz. - umysł.	15	42	33	8	3	131
Robotnicy wykwalifikowani	13	40	39	7	1	170
Robotnicy niewykwalifik.	5	26	51	16	2	92
Rolnicy	11	32	35	22	0	78
Pracujący na rach. własny	39	38	16	5	2	89
Bierni zawodowo						
Renciści	9	34	34	21	1	214
Emeryci	12	33	34	19	2	283
Uczniowie i studenci	28	41	24	3	5	88
Bezrobotni	11	23	42	23	0	124
Gospodynie domowe i inni	3	41	45	10	1	114
Pracuje w:						
sferze budżetowej	18	47	26	8	1	187
sekt. państw. publicznym	9	41	42	6	2	185
sp. właśc. pryw. i państwa	21	49	26	5	0	114
sekt. pryw. poza rolnict.	25	39	27	6	3	311
prywatnym gosp. rolnym	11	32	38	19	0	85
Dochody na jedną osobę						
Poniżej 200 zł	2	24	51	23	0	279
201 - 325	6	37	38	17	3	218
326 - 449	9	37	40	14	0	270
450 - 599	14	43	32	11	1	241
Powyżej 599 zł	32	47	17	3	1	384
Ocena własnych war. mater.						
złe	3	17	47	31	1	448
Średnie	8	44	39	8	2	729
Dobre	37	49	12	2	1	474
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	12	34	34	17	2	130
Raz w tygodniu	15	39	34	11	1	805
Kilka razy w miesiącu	12	35	36	13	4	220
Kilka razy w roku	13	40	33	13	0	337
W ogóle nie uczestniczy	24	33	26	16	1	153
Poglądy polityczne						
Lewica	16	37	35	12	1	336
Centrum	11	43	34	10	2	471
Prawica	22	40	28	9	1	472
Trudno powiedzieć	10	29	36	22	2	364